

Katarzyna Komoniewska

ROLA PEŁNOMOCNIKA
W PROCESIE UNIEWAŻNIENIA MAŁŻEŃSTWA
W PRAWIE POLSKIM
I W PROCESIE STWIERDZENIA NIEWAŻNOŚCI
MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE KANONICZNYM

W tradycji prawa Zachodu małżeństwo regulowane jest w ramach dwóch różnych porządków prawnych: religijnego i świeckiego. Porządki te obejmują różne aspekty tej samej instytucji małżeńskiej. W obowiązującym systemie prawa w Polsce uznaje się, że małżeństwo cywilne lub kanoniczne powstaje przez wyrażenie na nie zgody w formie określonej przepisami właściwego dla danego małżeństwa porządku prawnego. Ponadto, zgodnie z Konkordatem między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską¹, istnieje możliwość zawarcia małżeństwa kanonicznego, które, po spełnieniu określonych przepisów prawa polskiego, uznane zostaje na forum cywilnym. W wypadku rozpadu wspólnoty życia małżeńskiego strony mogą sformalizować rozkład łączącego je pożycia małżeńskiego w porządku prawa państwowego. W porządku kanonicznym natomiast mogą skorzystać z prawa do procesu, którego celem jest stwierdzenie nieważności małżeństwa. Należy odróżnić zatem proces kościelny, dotyczący stwierdzenia nieważności małżeństwa, od postępowania rozwodowego, czy też procesu o unieważnienie małżeństwa cywilnego. Proces kanoniczny zasadniczo różni się od postępowania rozwodowego przede wszystkim tym, że w przy-

MGR LIC. KATARZYNA KOMONIEWSKA – doktorant, Katedra Prawa Polskiego, Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa; e-mail: katarzynakomoniewska@onet.eu

¹ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318 [dalej. cyt.: Konkordat].

padku orzeczenia rozwodu na skutek zupełnego i trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego i braku woli stron dalszego wspólnego życia, sąd rozwiązuje istniejący węzeł poprzez orzeczenie rozwodu. W procesie kościelnym natomiast, po przeprowadzeniu dokładnych ustaleń m.in. co do okoliczności zawarcia związku, sąd może orzec nieważność małżeństwa, mimo zewnętrznych okoliczności wskazujących na zawarcie małżeństwa kanonicznego. Sąd świecki tworzy nową rzeczywistość prawną, sąd kościelny orzeka o już istniejącej, stąd należy stosować odpowiednie nazewnictwo: w pierwszym przypadku – rozwiązanie lub unieważnienie małżeństwa, w drugim – stwierdzenie (orzeczenie) nieważności związku.

Bliższym kanonicznemu procesowi o stwierdzenie nieważności małżeństwa jest proces sądowy o unieważnienie małżeństwa cywilnego. Unieważnienie małżeństwa cywilnego następuje, gdy sąd stwierdzi, że małżeństwo stron nigdy nie zostało ważnie zawarte. W unieważnieniu – w przeciwieństwie do rozwodu, który rozwiązuje ważnie zawarty związek – stwierdza się, że małżeństwo od początku nie miało miejsca. Unieważnić małżeństwo cywilne może tylko sąd, jeśli w chwili jego zawarcia istniały przyczyny określone ustawą. Takie małżeństwo wyrokiem uznaje on za nieistniejące. Odmienność w rozumieniu instytucji małżeństwa przez prawo świeckie i kanoniczne skutkują nie tylko wspomnianymi wyżej różnicami, co do przedmiotu samego procedowania (orzeczenie rozwodu, unieważnienia czy nieważności małżeństwa), ale także odmiennością w samym postępowaniu procesowym na forum właściwych tym postępowaniom trybunałów.

Analizie należy poddać zakres semantyczny określenia „pełnomocnik”. Ze względu na różne rozumienie tego wyrażenia w prawie kanonicznym i polskim, w niniejszym artykule przez „pełnomocnika” rozumieć należy osobę reprezentującą konkretną stronę lub strony procesu na mocy udzielonego jej przez tę stronę/strony pełnomocnictwa. Zgodnie z art. 102 instrukcji procesowej *Dignitas connubii*², „jeśli obydwójce małżonkowie proszą o stwierdzenie nieważności małżeństwa, mogą powołać sobie wspólnego pełnomocnika lub adwokata”. Pełnomocnik w procesach o nieważność małżeństwa kanonicznego oznaczać będzie zarówno pełnomocnika, jak i adwokata. W odniesieniu natomiast do osób posiadających uprawnienia do występowania w charakterze pełnomocników na forum prawa państwowego należy wskazać adwokata, radcę prawnego lub inną osobę pozostają-

² Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „*Communicationes*” 37 (2005), s. 11-92 [dalej cyt.: DC].

cą ze stroną w stałym stosunku zlecenia, jeżeli przedmiot sprawy wchodzi w zakres tego zlecenia.

Możliwość funkcjonowania osób reprezentujących interes prawny stron/strony na mocy właściwego pełnomocnictwa wyraźnie zwiększyła się po wejściu w życie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.³ Jednak znaczące umocnienie roli pełnomocników w procesie o nieważność małżeństwa kanonicznego nastąpiło wyraźnie w związku z wejściem w życie instrukcji *Dignitas connubii*, w której ustawodawca kościelny przypomina o zasadności ustanawiania pełnomocników lub adwokatów, konieczności publikowania listy pełnomocników i adwokatów występujących w sądzie, działania przy każdym sądzie poradni prawnej i konieczności stanowienia stałych adwokatów. Urząd pełnomocnika lub adwokata służy sprawniejszemu przebiegowi procesu, odkryciu i poznaniu prawdy obiektywnej w odniesieniu do ważności konkretnych małżeństw zaskarżonych na forum kościelnym oraz umacnianiu poczucia sprawiedliwości w Kościele [Krzywkowska 2011, 135].

1. PODSTAWY PRAWNE

Konsekwencją różnic w pojmowaniu małżeństwa przez prawo świeckie i prawo kanoniczne jest odmienna regulacja instytucji małżeństwa w tych systemach prawnych. Z jednej strony trudno wymagać od Kościoła, aby aprobował prawną możliwość rozwodu, natomiast z drugiej oczywiste jest, że prawo świeckie nie może przyjąć w całości przepisów prawa kanonicznego. Optymalna sytuacja występuje wówczas, gdy nie dochodzi do „kolidacji” pomiędzy prawem świeckim a kanonicznym. W przeciwnym wypadku osoby podlegające jurysdykcji państwa i Kościoła mogą znaleźć się w sytuacji „konfliktu sumienia”.

„Rzeczpospolita Polska i Stolica Apostolska potwierdzają, że Państwo i Kościół Katolicki są – każde w swej dziedzinie – niezależne i autonomiczne oraz zobowiązują się do pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnoty” (art. 1 Konkordatu). Podstawową zasadą w relacjach państwo-Ko-

³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

ściół jest zasada autonomii i niezależności obydwu podmiotów we właściwym im zakresie. Zasada ta gwarantuje zarówno państwu, jak i Kościołowi Katolickiemu prawo do stanowienia regulacji dotyczących małżeństwa, zgodnie z właściwymi danemu systemowi prawa założeniami aksjologicznymi. Ustawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.⁴ nie definiował małżeństwa, natomiast w KPK/83 stwierdza: „małżeństwo jest przymierzem przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia skierowaną ze swojej natury ku dobru małżonków oraz ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa, i które – pomiędzy ochrzczonymi – zostało podniesione przez Chrystusa Pana do godności sakramentu” (kan. 1055 § 1). Instytucja małżeństwa w prawie świeckim została uregulowana w ustawie kodeks rodzinny i opiekuńczy⁵, który nie zawiera legalnej definicji małżeństwa. Definicja małżeństwa została wypracowana w literaturze, jako trwały (ale nie nierozzerwalny) i legalny związek mężczyzny i kobiety, powstały z ich woli, jako równoprawnych stron w celu wspólnego pożycia, realizacji dobra małżonków, dobra założonej rodziny i jej celów społecznych [Smreczyński 1999, 18]; powstały z woli małżonków, ale w sposób sformalizowany, trwały związek kobiety i mężczyzny, będący także stosunkiem prawnym o charakterze wzajemnym; związek ten polega na maksymalnym zespoleniu małżonków w sferze ich stosunków osobistych oraz poważnym powiązaniu w sferze stosunków majątkowych; obydwójce partnerzy tego związku mają przy tym równorzędną pozycję [Ignatowicz i Nazar 2005, 78].

2. JURYSDYKCJA PAŃSTWOWYCH I KANONICZNYCH SĄDÓW MAŁŻEŃSKICH

Małżeństwo kanoniczne jest związkiem nierozzerwalnym, tj. wiążącym strony umowy aż do śmierci jednego z małżonków (kan. 1141). Obok jedności, nierozzerwalność stanowi istotny element małżeństwa (kan. 1056). W małżeństwie chrześcijańskim przymioty te nabierają szczególnej mocy z racji sakramentu (kan. 1056 KPK). Jeśli więc kanoniczny związek mał-

⁴ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej cyt.: KPK/17].

⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz. U. z 2017 r., poz. 682 [dalej cyt.: k.r.o.].

żeński zawarty został przez osoby do tego zdolne i zgodnie z wymogami prawa kanonicznego, tj. ważnie, a następnie został dopełniony, żadna władza ludzka nie jest w stanie go rozwiązać (por. kan. 1957). Ważnie zawartego i dopełnionego małżeństwa sakramentalnego nie tylko nie można rozwiązać, ale także unieważnić. Można natomiast w procesie kanonicznym usiłować wykazać jego nieważność. Istnieją bowiem przypadki, gdy wprawdzie miała miejsce liturgiczna celebrowanie małżeństwa i wszystko wskazuje na to, że zostało ono rzeczywiście zawarte, lecz z powodu pominięcia jakiegoś wymogu prawa przypisanego do ważności, związek *de facto* nie zaistniał, czyli małżeństwo zostało zawarte nieważnie. Pojęcie zatem nieważności małżeństwa przyjęte w prawie kanonicznym różni się istotowo od pojęcia rozwodu, czy unieważnienia funkcjonującego w polskim prawie cywilnym. To różne rozumienie instytucji małżeństwa znajduje swoje odzwierciedlenie w rozdziale jurysdykcji państwowych i kanonicznych sądów małżeńskich. Orzekanie o nieważności małżeństwa kanonicznego oraz w innych sprawach małżeńskich przewidzianych prawem kanonicznym należy do wyłącznej kompetencji władzy kościelnej (art. 10 ust. 3 i 4 Konkordatu). Orzekanie zaś w sprawach dotyczących skutków cywilnych małżeństwa określonych prawem polskim (np. władza rodzicielska nad wspólnymi małoletnimi dziećmi), należy do wyłącznej jurysdykcji sądów państwowych. Rozwiązanie takie ma swoje uzasadnienie m.in. w specyfice prawa kanonicznego i prawa polskiego. W. Góralski podkreśla, że „prawo kościelne i prawo świeckie nie są gatunkami tego samego rodzaju prawa” i wskazuje na specyfikę prawa kanonicznego, które służy wspólnocie wiary. Podstawowym elementem prawa kościelnego jest prawo Boże, z którym powiązane jest prawo stanowione przez Kościół. W konsekwencji podstawowym celem prawa kanonicznego jest *salus animarum*. Ten właśnie cel determinuje w dużej mierze specyfikę prawa Kościoła [Góralski 2003, 26].

Specyfika prawa polskiego, jako systemu regulującego relacje świeckiej społeczności politycznej (państwowej), dobrze oddaje argumentacja Sądu Najwyższego w wyroku z dnia 17 listopada 2000 r.⁶ dotycząca rozdziału jurysdykcji sądów państwowych i kościelnych. Sąd wskazał, że pomimo ratyfikacji Konkordatu, zgodnie z art. 1 § 2 i 3 k.r.o., nadal obowiązuje przyjęta w prawie polskim koncepcja małżeństwa, jako związku świeckiego. „Orzekanie w sprawach małżeńskich zostało w Konkordacie wyraźnie rozdzielone (art. 10 ust. 3 i 4 Konkordatu). Zawsze o losie związku małżeń-

⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2000 r., sygn. akt V CKN 1364/00.

skiego (świeckiego) orzekają sądy państwowe. Rozdzielność jurysdykcji sądów kościelnych i świeckich wynika w szczególności z zasadniczych różnic istniejących pomiędzy prawem polskim a prawem kanonicznym w odniesieniu do przyczyn ważności i ustania małżeństwa, a nawet – co do istoty małżeństwa⁷. W piśmiennictwie zgłaszano tymczasem postulat skuteczności w prawie świeckim orzeczenia nieważności małżeństwa przez sąd kościelny. Zdaniem A. Krawczyka, odpowiedź negatywna na wspomniany wyżej postulat naraża strony na dodatkowy proces unieważniający małżeństwo w jego wymiarze cywilnoprawnym przed sądem państwowym i na wiążące się z tym dodatkowe koszty [Krawczyk 1996, 238]. Podobne stanowisko zajmuje H. Cioch twierdząc, że „orzeczenie stwierdzające nieważność małżeństwa winno wywoływać automatycznie skutek cywilny” [Cioch 2004, 294]. Zdaniem P. Majera, „sytuacja jest paradoksalna, że wyroki sądów kościelnych przez sądy państwowe są ignorowane”. (...) „z jednej strony w chwili zawarcia małżeństwa uznaje się małżeństwo kanoniczne; z drugiej strony, kiedy sąd kościelny stwierdził, iż to małżeństwo w ogóle nie powstało, nadal trwają skutki cywilne takiego nieistniejącego małżeństwa”. Autor przeprowadził badania prawnoporównawcze, z których wynika, że w niektórych państwach obowiązuje „automatyczny” system uznawania orzeczeń sądów kościelnych (Dominikana, Kolumbia), a w innych system „kontrolowany”, zgodnie z którym wyroki sądów kościelnych nie są uznawane automatycznie za wiążące w państwowym porządku prawnym, ale podlegają uznaniu sądowemu analogicznie jak orzeczenia sądów zagranicznych (Włochy, Malta, Litwa, Portugalia) [Majer 2007, 413 i n.]. Dla wielu Autorów argumenty te są nie do przyjęcia. Zasadniczym argumentem przemawiającym za rzeczoną nieskutecznością mają być różnice w samym rozumieniu instytucji małżeństwa przez prawo świeckie i kanoniczne, które skutkują odmiennymi, co do treści, przepisami w zakresie prawa materialnego [Nazar 1996, 474 i n.; Sitek 2002, 76 i n.] i formalnego, a następnie odmiennym pod wieloma względami postępowaniem procesowym zmierzającym do unieważnienia małżeństwa w prawie świeckim i stwierdzenia nieważności małżeństwa w prawie kanonicznym [Kasprzyk 2003, 529 i n.]. Konsekwencją tych różnic jest m.in. różny katalog przyczyn stwierdzenia nieważności i unieważnienia małżeństwa.

⁷ Tamże. Teza wyroku: „Orzeczenie sądu kościelnego o ważności bądź o ustaniu małżeństwa kanonicznego nie może mieć prejudycjalnego wpływu na orzeczenie sądu państwowego o ważności lub o ustaniu świeckiego związku małżeńskiego”.

Różnice – dostrzegane zasadniczo przez wszystkich przedstawicieli doktryny polskiego prawa małżeńskiego, jak i w innych, wspomnianych wyżej systemach praw państwowych – determinują w sposób zasadniczy rolę pełnomocnika stron w kanonicznym i cywilnym procesie małżeńskim. Pomoc prawna, jaką świadczą oni w stosunku do jednej lub obydwu stron procesu, dotyka cywilnoprawnej albo religijno-społecznej płaszczyzny życia tych osób. Wymiar religijno-społeczny małżeństwa kanonicznego nie ogranicza się wyłącznie do doczesnej płaszczyzny życia małżonków w ramach konkretnej wspólnoty religijnej, wyrażającej się poprzez życie małżeńskie i rodzinne, czy czynny udział w liturgicznym życiu Kościoła. Dotyka także sfery psychicznej ludzkiego życia, związanej z oceną moralną zaistniałych w małżeństwie zdarzeń, a także oceną, którą wierzący dokonuje we własnym sumieniu. Proces ten dotyczy także kwestii związanych z nadrzędnym celem istnienia wspólnoty Kościoła i tworzonego w nim prawa, tj. ze zbawieniem duszy konkretnego człowieka. W tym wymiarze zasadniczym celem istnienia procesu kanonicznego jest obiektywizacja subiektywnych nieraz ludzkich ocen w odniesieniu do własnego małżeństwa i w dojściu do obiektywnej prawdy na temat ważności lub nieważności małżeństwa sakramentalnego. Od tej oceny uzależnia się możliwość przystępowania do sakramentów, rozumianych w doktrynie Kościoła nie tylko, jako widzialne znaki niewidzialnej, nadprzyrodzonej rzeczywistości, ale także jako realna pomoc na drodze do zbawienia człowieka. W tym kontekście prawo kanoniczne, także w zakresie prawa procesowego, ma charakter pastoralny, nakierowany na zbawienie człowieka, a świadczona stronom procesowym pomoc prawna, jawi się jako jurydyczny instrument w procesie dojścia do prawdy obiektywnej na temat własnego małżeństwa sakramentalnego.

3. STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE KANONICZNYM

To, że konkretny człowiek znalazł się w takiej, a nie innej sytuacji, która zetknęła go z kościelnym prawem procesowym, nie zawsze jest wynikiem jego celowego działania. Niejednokrotnie nie posiada on także wystarczającej wiedzy, aby w sposób właściwy i skuteczny skorzystać z przysługującego mu w Kościele prawa do sądu. W takiej sytuacji może skorzystać z pomocy prawnej, ponieważ w prawie kościelnym przymus adwokacki nie występuje. M. Pawlak zauważa, iż ogłoszona w Watykanie w dniu

25 stycznia 2005 r. instrukcja *Dignitas connubii* w sposób szczególny wpłynęła na sądownictwo kościelne w Polsce. Papieska Rada Tekstów Prawnych podkreśliła, aby przy trybunałach kościelnych powołać osoby świadczące pomoc stronom występującym w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Przypomniano także o konieczności powołania przy tych trybunałach adwokatów, wskazując, że przepisy instrukcji przywołały i uszczegółowiły przepisy KPK/83 w zakresie działalności adwokatów przy sądach kościelnych [Pawlak 2011, 207]. „W każdym trybunale – jeśli to możliwe – należy ustanowić stałych obrońców, otrzymujących wynagrodzenie od samego trybunału, którzy pełniliby zadania adwokata lub pełnomocnika, przede wszystkim w sprawach małżeńskich, dla stron, które chciałyby ich wybrać” (kan. 1490). Zdarza się, że zadanie adwokata jest utożsamiane z zadaniem pełnomocnika procesowego. Tymczasem pełnomocnik działa w zastępstwie strony, natomiast zadaniem adwokata jest prawna obrona strony. Ustawodawca w KPK/17 stwierdzał wprost, że ta sama osoba może w tej samej sprawie spełniać funkcję adwokata i pełnomocnika procesowego, natomiast w KPK/83 nie stanowi w sposób wyraźny na temat kumulacji obu funkcji procesowych, chociaż również tego nie zabrania.

Strona w procesie kanonicznym, o ile posiada zdolność procesową, może występować w swoim imieniu. Zachowując prawo stron do tego, by bronić się osobiście, sąd ma obowiązek zatroszczyć się, aby obydwójce małżonków mogło bronić swoich praw z pomocą osób kompetentnych, zwłaszcza jeśli chodzi o sprawy szczególnie trudne (art. 101 § 1 DC). Biorąc pod uwagę niejednokrotnie nieuświadomiony przez strony brak kompetencji, dykasteria postanowiła: „Jeśli w opinii przewodniczącego posługa pełnomocnika lub adwokata jest konieczna, a strona nie powołała ich w ustalonym czasie, tenże przewodniczący, zależnie od okoliczności, dokona ich nominacji i pozostaną oni na swoim urzędzie dopóty strona nie ustanowi sobie innych” (art. 101 § 2 DC). W celu umożliwienia jak najbliższego zbliżenia się do prawdy obiektywnej w trakcie instrukcji procesowej oraz lepszego zagwarantowania prawa do obrony każdej ze stron, wskazane jest, aby obydwójce małżonkowie wzięli udział w procesie o nieważność małżeństwa (art. 95 DC). Istnieją bowiem sytuacje, w których obecność adwokata lub pełnomocnika nie jest w stanie zastąpić obecności strony. Dlatego też obowiązek stawienia się strony w sądzie, jeśli tego wymaga przepis prawa lub sędzia uzna to za konieczne, istnieje nawet wtedy, gdy małżonek ustanowił sobie pełnomocnika lub adwokata (art. 96 DC). „Chociażby powód lub

strona pozwana ustanowiła pełnomocnika lub adwokata, obowiązana jest jednak zawsze stawić się w sądzie osobiście, z nakazu prawa lub sędziego” (kan. 1477). Strona może swobodnie ustanowić sobie adwokata i pełnomocnika, poza określonymi wypadkami, może także występować i odpowiadać osobiście, chyba że sędzia uzna posługę pełnomocnika lub adwokata za konieczną (kan. 1481 § 1). W sytuacji, gdy obydwój małżonkowie zwracają się do sądu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, mogą powołać wspólnego pełnomocnika lub adwokata (art 102 DC). Sytuacja taka może być bardzo korzystna z punktu widzenia ekonomii procesowej, poszukiwania prawdy obiektywnej, jakości relacji pomiędzy małżonkami. Biorąc pod uwagę fakt, że w sądach kościelnych zadania pełnomocnika i adwokata pełni zazwyczaj ta sama osoba [Rozkret 2007, 165], ustawodawca pozostawia jednak stronom wolność wyboru w tej kwestii. W art. 103 § 3 DC umożliwia, „dla słusznej przyczyny”, aby strona zastąpiła pełnomocnika innym na mocy wyraźnego upoważnienia, a gdyby okoliczności sprawy zmuszały do wyznaczenia kilku pełnomocników *in solidum*, to pełnomocnictwo powinno wyraźnie stwierdzać, że stronę reprezentuje ta osoba, która pierwsza podjęła czynności procesowe. Jest to konieczne ze względu na rolę, jaką pełnomocnik wypełnia w procesie – działa on jako strona i w imieniu strony [Rozkret 2007, 165]. Ustawodawca w KPK/83 stanowi: „§ 1. Każdy może sobie ustanowić tylko jednego pełnomocnika, który nie może się zastąpić innym, chyba że otrzymał na to wyraźne zezwolenie. § 2. Gdyby jednak dla słusznej przyczyny ktoś ustanowił kilku, powinni oni być tak wyznaczeni, by między nimi miała miejsce prewencja. § 3. Można natomiast ustanowić równocześnie kilku adwokatów” (kan. 1482). Adwokat natomiast – jeśli nie jest równocześnie pełnomocnikiem – podejmuje jedynie działania mające służyć stronie pomocą prawną. Z tego też powodu zadania mu właściwe mogą być wykonywane przez jedną lub kilka osób (art. 103 § 4 DC).

Zadania, które pełni adwokat bądź pełnomocnik zostały określone w art. 104 DC. Powinni bronić praw stron przy zachowaniu tajemnicy urzędowej. Zgodnie z kan. 1455 § 3 KPK/83 „ilekroć charakter sprawy lub dowodów jest taki, że z rozpowszechnienia akt lub dowodów zagrożona byłaby sława innych lub mogłaby powstać przyczyna nieporozumień lub zgorszenie, względnie inna tego rodzaju niedogodność, sędzia może zobowiązać przysięgą świadków, biegłych, strony, ich adwokatów lub pełnomocników, do zachowania tajemnicy”. Z kolei ustawodawca w kan. 1470 § 1 KPK/83 stanowi: „Jeśli ustawa partykularna inaczej nie zastrzega,

podczas sprawy toczącej się wobec trybunału, w auli mogą znajdować się tylko ci, których ustawa lub sędzia uznają za koniecznych do prowadzenia procesu”. Zadaniem właściwym dla pełnomocnika jest reprezentowanie strony w postępowaniu sądowym, co z jednej strony znajduje wyraz w przedstawieniu sądowi skarg powodowych i rekursów, z drugiej – w otrzymywaniu notyfikacji i informowaniu strony o stanie sprawy. Zadaniem adwokata jest zaś kwalifikowana pomoc prawna zmierzająca do obrony praw przysługujących stronie procesowej, poprzez przygotowanie pism procesowych, środków dowodowych, udzielanie rad dotyczących obrony. Wszystkie czynności wykonywane przez adwokatów mają służyć nie tylko sprawniejszemu przebiegowi procesu, ale także, a może i przede wszystkim, odkryciu i poznaniu prawdy obiektywnej w odniesieniu do małżeństw zaskarżonych na forum kościelnym oraz umacnianiu poczucia sprawiedliwości w Kościele [Sztuchmiller 2007a, 128].

Adwokat i pełnomocnik powinni charakteryzować się określonymi cechami, tj. być osobami pełnoletnimi i nienaruszonej sławy. Adwokat ma być ponadto katolikiem, chyba że biskup diecezjalny zezwoli inaczej, doktorem prawa kanonicznego lub skądinąd prawdziwie biegłym i zatwierdzonym przez tegoż biskupa (kan. 1483). Zgodnie z kan. 1447, kto występował w sprawie jako sędzia, rzecznik sprawiedliwości, obrońca węzła, pełnomocnik, adwokat, świadek lub biegły, nie może później ważnie w tej samej sprawie w innej instancji jako sędzia wyrokować lub wypełniać w niej zadań asesora. Podczas pierwszego spotkania adwokata kościelnego z małżonkami, powinien on, oczywiście tak dalece, jak jest to jeszcze możliwe, odwołując się do wartości chrześcijańskich małżeństwa, zachęcać i umacniać ich w podjęciu wspólnego wysiłku na rzecz przezwyciężenia trudności, czyli skierować ich do poradni rodzinnej, pozostawiając na później sprawę ewentualnej separacji czy wniesienie skargi o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Często bowiem strony chętnie decydują się na terapie małżeńskie i rodzinne, efektem których może być przywrócenie małżeńskiej jedności i kontynuacja wspólnego pożycia [Miziński 2011, 377]. Jeżeli pogodzenie okazuje się niemożliwe, zainteresowany małżonek bądź oboje mają prawo wysunąć żądanie do trybunału kościelnego o zbadanie, czy ich małżeństwo zostało zawarte ważnie. Tak więc pierwszym zadaniem adwokata jest jego obecność i dyspozycyjność w wysłuchaniu osób przychodzących ze swoimi sprawami dotyczącymi ich małżeństwa. Jest to zadanie ważne i delikatne, ponieważ sposób jego realizacji wpłynie na jakość pierwszego kontaktu, jaki ma osoba ze strukturą trybunału kościelnego.

Spełnianie funkcji doradcy zobowiązuje adwokata do posiadania określonej wiedzy oraz umiejętności logicznego myślenia i zdolności trafnej oceny faktów w świetle obowiązujących przepisów prawnych. Adwokat w ramach porady prawnej powinien zapoznać się z dowodami przedstawionymi przez strony, które potwierdzałyby ewentualny tytuł sprawy. Wszystkie te czynności intencjonalnie mają służyć stronie [Stawniak 1990, 143].

Kolejnym zadaniem adwokata na etapie przedprocesowym jest wstępne przygotowanie środków dowodowych, które mają być przedstawione w procesie. W spotkaniu ze stroną powinien podkreślić konieczność znalezienia wiarygodnych świadków *de visu et de auditu* oraz podjąć stosowne kroki w celu znalezienia innych środków dowodowych na potwierdzenie tezy wnoszącego sprawę. Powinien to czynić zawsze ze świadomością, którą należy wzbudzać także w małżonkach, że cała praca weryfikowania faktów bazuje na założeniu maksymalnej szczerości i uczciwości. Trudno wymagać od potencjalnej strony procesowej fachowej znajomości zagadnień dotyczących zarówno materialnego, jak i procesowego prawa małżeńskiego, aby mogła właściwie ocenić i interpretować fakty ze swojego życia. Jest to kolejne zadanie adwokata, stąd jego pomoc w redagowaniu skargi powodowej jest bardzo ważna, szczególnie, gdy chodzi o kwestię sprecyzowania przedmiotu sporu, ze wskazaniem tytułu sugerowanej przez powoda nieważności, z podaniem przynajmniej ogólnych dowodów potwierdzających roszczenia strony (kan. 1504). Do skargi powodowej należy dołączyć egzemplarz udzielonego pełnomocnictwa (kan. 1484-1485).

Adwokat zostaje formalnie ukonstytuowany przez dekret sędziego, którym go wyznacza lub dopuszcza do udziału w procesie. Wyznaczenie ma miejsce wtedy, gdy sędzia, zgodnie z rozporządzeniem prawa, jest zobowiązany ustanowić adwokata stronie z urzędu, dopuszczenie zaś – gdy strona sama wybrała sobie adwokata i ten, na podstawie autentycznego zlecenia, chce rozpocząć swoje zadanie. Już na etapie przyjęcia skargi powodowej można mieć do czynienia z pomocą prawną adwokata. Chodzi o sytuację, w której właściwy sędzia odrzucił wniesioną skargę powodową. Kwestia odrzucenia skargi zawiera w sobie trzy zagadnienia szczegółowe: warunki odrzucenia skargi, możliwość złożenia poprawionej skargi oraz środki prawne przeciwko odrzuceniu skargi [Szttychmiller 2007, 138]. Nie ulega wątpliwości, że tym, który w sposób najbardziej kompetentny może pomóc stronie powodowej w korekcie skargi, jest adwokat legitymujący się ważnym zleceniem. Adwokat pomaga stronie powodowej lub sam poprawia odrzuconą skargę przez usunięcie błędów lub uzupełnienie braków, zgodnie

ze wskazaniem zawartymi w dekrete ją odrzucającym [Stawniak 2007, 190].

Po ustaleniu dekretem właściwego sądu formuły wątpliwości, centralną częścią procesu jest niewątpliwie etap postępowania dowodowego, zwany instrukcją sprawy. Uczestnictwo adwokata w instrukcji sprawy – mimo iż związane z możliwością niebezpiecznego zaangażowania na rzecz strony, której obrony praw się podjął, np. przez wnoszenie bezzasadnych wniosków dowodowych, a przez to nadużywanie prawa do obrony [Sobański 1997, 141] – może mieć jednak bardzo istotny wpływ na sprawny i skuteczny przebieg dowodzenia. Swoją pomoc adwokat będzie świadczył w trudnościach dotyczących tak pozyskiwania niektórych środków dowodowych, jak i oceniania ich wartości dowodowej. Z. Grocholewski wskazuje, że – w odniesieniu do instrukcji sprawy – „łatwo dostrzec znaczenie roli adwokata dla właściwego przeprowadzenia procesu. Strona bowiem często nie zna problemów prawnych związanych ze sprawą ani też zasad dowodzenia. Adwokat nie tylko będzie wiedział, jakie dowody przedstawić, ale też np. gdy chodzi o świadków, zaproponuje odpowiednie kwestie mające być przedmiotem przesłuchania” [Grocholewski 2000, 362]. W procesach o orzeczenie nieważności małżeństwa, zgodnie z kan. 1678 § 1, 1° KPK/83, obrońca stron, obok obrońcy węzła i rzecznika sprawiedliwości, ma prawo uczestniczyć w przesłuchaniu stron, świadków i biegłych, z zachowaniem kan. 1559. Ma także prawo przejrzeć akta sądowe jeszcze przed ich publikacją i zapoznać się z dokumentami przedłożonymi przez strony. Papiaska Rada Tekstów Prawnych stwierdziła, że adwokaci mogą być obecni w czasie przesłuchania stron, świadków i biegłych, chyba że sędzia, „wyłącznie w stosunku do adwokatów, z powodu partykularnych okoliczności osób i rzeczy, postanowi, że należy postępować z zachowaniem tajemnicy” (art. 159 § 1 nr 1 DC). Ta obecność podczas przesłuchania łączy się z możliwością przedłożenia sędziemu dodatkowych pytań. Ustawodawca kodeksowy w kan. 1678 umożliwia adwokatom stałą obecność w procesie kanonicznym i możliwość szybkiego reagowania np. w sytuacji konieczności proponowania nowych dowodów wobec niewystarczalności już zebranych [Rozkrut 2007, 236].

Po zgromadzeniu środków dowodowych proces przechodzi w końcową fazę, na którą składają się ogłoszenie akt procesowych, zamknięcie postępowania dowodowego i dyskusja nad sprawą zakończona orzeczeniem sędziego. Jeśli po przejrzaniu akt strony i ich adwokaci oraz obrońca węzła nie mają nic do dodania w sprawie lub gdy upłynął użyteczny czas wyzna-

czony przez sędziego na zebranie dowodów, bądź też sędzia orzekł, że sprawa została wystarczająco wyjaśniona, stwierdziwszy, że zostało wypełnione wszystko, co należy do zebrania dowodów, dekretem dokonuje on zamknięcia postępowania dowodowego. Dekret sędziego zamykający postępowanie dowodowe kończy tę fazę procesu, a rozpoczyna dyskusję nad sprawą. Na tym etapie postępowania procesowego stronie przysługuje prawo do zabrania głosu w dyskusji przedwyrokowej i prawo do repliki na głos strony przeciwnej. Głos obrońcy powinien być ukierunkowany przede wszystkim na potwierdzenie prawdziwości tezy sformułowanej przez stronę, a nie tylko na prowadzenie kontrowersji ze stroną przeciwną. Cel ten można osiągnąć dzięki uprzedniemu ustaleniu odpowiednich faktów i opinii, które przekonają sędziego wyrokującego w sprawie o słuszności roszczenia zgłoszonego przez stronę [Dzięga 1994, 194-95]. Ten etap postępowania sądowego jest niezmiernie ważny dla faktycznego i pełnego skorzystania stron procesowych z prawa do obrony. Praktyka sądowa wskazuje, jak często strony prywatne, niekorzystające z pomocy adwokatów, rezygnują z możliwości przedstawienia odpowiednich opinii i argumentacji, do których złożenia są uprawnione. A. Miziński twierdzi, że najczęściej spotykaną opinią jest ta, komunikująca, że strona nie ma nic do dodania i zdaje się na sprawiedliwość Trybunału. Ta zasadniczo niezawiniona niewiedza stron nie stanowi odpowiedniej przeciwwagi dla obrońcy publicznego, jakim w sprawach małżeńskich jest obrońca węzła małżeńskiego. Na tak zarysowanym tle jawi się jeszcze bardziej potrzeba występowania w tego typu procesie adwokatów kościelnych, których podstawowym zadaniem jest obrona uprawnień strony oraz współpraca z innymi uczestnikami procesu w docieraniu do poznania prawdy obiektywnej [Miziński 2011, 421]. Prezentowany głos obrońcy ma wskazywać na racje, które uprzednio zostały zgłoszone i potwierdzone w przytoczonym materiale dowodowym. Adwokat powinien także czuwać nad przestrzeganiem terminów procesowych, dbając o to, by jakimkolwiek działaniem bądź jego zaniechaniem, nie przyczynić się do opóźnienia rozstrzygnięcia danej sprawy.

Wyrokowanie jest czynnością procesową zarezerwowaną dla sędziego, dlatego też na tym etapie postępowania zarówno strony procesowe, jak i ich adwokaci nie mogą podejmować żadnych działań. Jediną czynnością, do której podjęcia są uprawnieni i wezwani, jest obowiązek przyjęcia rozstrzygnięcia sędziowskiego z wszystkimi jego konsekwencjami. Wyrok zaś zostanie wydany i ogłoszony po tym, jak sędziowie, opierając się na aktach, faktach i dowodach przedstawionych w sprawie, osiągną pewność

moralną co do rozstrzygnięcia, sformułują rozstrzygnięcie w kolegalnej dyskusji i wyrokowaniu, a ponens przygotowuje jego tekst ostateczny⁸. Ogłoszenie, czyli zawiadomienie o wyroku, może być dokonane albo przez wręczenie stronom lub ich pełnomocnikom egzemplarza wyroku, albo przez przesłanie im tegoż egzemplarza, według kan. 1509 (kan. 1615).

W toku sprawy przed Trybunałem I instancji zarówno pełnomocnik, jak i adwokat mogą zostać usunięci przez sędziego dekretem wydanym z urzędu lub na żądanie strony, ale tylko na skutek poważnej przyczyny (kan. 1487). Zgodnie z kan. 1488 zabrania się wykupywać spór albo układać się o wygórowane wynagrodzenie lub o przyznanie części rzeczy spornej. Jeśli adwokat lub pełnomocnik dopuściliby się powyższego czynu, zawarty układ jest nieważny a adwokat/pełnomocnik mogą być ukarani przez sędziego grzywną pieniężną. Adwokat może zostać ponadto zarówno zawieszony w pełnieniu urzędu, a także, gdyby był recydywistą, skreślony z listy adwokatów przez biskupa, który stoi na czele Trybunału. W ten sam sposób mogą zostać ukarani adwokaci i pełnomocnicy, którzy omijając ustawę, wydobywają sprawy z właściwych Trybunałów, by korzystniej rozstrzygnąć je przed innymi. Adwokaci i pełnomocnicy, którzy z powodu podarunków lub obietnic albo z jakiegokolwiek innej przyczyny sprzeniewierzyli się swojemu urzędowi, powinni zostać zawieszani od wykonywania obrony, a także ukarani grzywną lub innymi stosownymi karami (kan. 1489).

4. UNIEWAŻNIENIE MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE POLSKIM

W polskim prawie cywilnym, ze względu na szczególne właściwości spraw małżeńskich oraz ich doniosłe znaczenie społeczne, odstąpiono w tych sprawach od ogólnych przepisów k.p.c., celem stworzenia najodpowiedniejszych warunków do sądowego rozpoznania i rozstrzygnięcia ich w procesie cywilnym, a w tym celu uregulowano osobno, jako postępowania

⁸ „§ 1. Wyrok, po wezwaniu Imienia Bożego, musi wyszczególnić z zachowaniem porządku, jaki był sędzia lub trybunał; kto był powodem, stroną pozwaną, pełnomocnikiem, z poprawnym wskazaniem nazwisk i stałego zamieszkania, kto był rzecznikiem sprawiedliwości i obrońcą węzła, jeśli występowali w sprawie. § 2. Następnie powinien krótko przedstawić opis faktów z wnioskami stron i sformułowanymi wątpliwościami. § 3. Następuje potem rozstrzygająca część wyroku, poprzedzona motywami, na których się opiera. § 4. Kończy się wskazaniem dnia i miejsca, w którym został wydany wyrok, z podpisem sędziego lub, jeżeli chodzi o trybunał kolegalny, wszystkich sędziów i notariusza” (kan. 1612).

nie odrębne procesowe, postępowanie w sprawach małżeńskich. Postępowanie odrębne w sprawach małżeńskich stosuje się obligatoryjnie w sprawach o unieważnienie małżeństwa, ustalenie istnienia małżeństwa, ustalenie nieistnienia małżeństwa, o rozwód oraz o separację na żądanie jednego z małżonków. W postępowaniu odrębnym w sprawach małżeńskich (o unieważnienie małżeństwa, o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa, o rozwód i o separację) do reprezentowania strony wymagane jest pełnomocnictwo szczególne, tj. pełnomocnictwo udzielone do prowadzenia konkretnej sprawy, ze wskazaniem sprawy, jej stron i przedmiotu. Takie stanowisko zajął Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 19 października 1999 r.⁹ W doktrynie wyrażono pogląd, iż pełnomocnikami procesowymi w tych sprawach mogą być: adwokat, rodzice, rodzeństwo lub zstępni strony oraz osoby pozostające z nią w stosunku przysposobienia, jeżeli udzielono im pełnomocnictwa do prowadzenia danej sprawy, a w sprawach o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa – także współuczestnik sporu [Bodio 2012]. Nie dotyczy to przymusu adwokackiego bezwzględne, który obejmuje postępowanie przed Sądem Najwyższym. Przepisy pozostawiają stronom prawo wyboru co do działania osobistego, bądź za pośrednictwem pełnomocnika procesowego.

Pierwszym krokiem małżonka-strony, która chce uzyskać rozwód cywilny, jest sporządzenie pozwu o rozwód. Czynność ta nie jest skomplikowana, a obecnie, w dobie Internetu można znaleźć wiele przykładów takiego pozwu. Pismo zatytułowane „pозew o rozwód” nie powinno zawierać w sobie jedynie żądania strony dotyczącego jej woli rozwiązania małżeństwa bez orzeczenia o winie bądź też z orzeczeniem o winie jednej lub obydwu stron. Sąd w toku sprawy orzeka bowiem z urzędu o winie, władzy rodzicielskiej i alimentach dla dziecka, czasowym korzystaniu z mieszkania, natomiast na żądanie jednego z małżonków o eksmisji małżonka, podziale majątku wspólnego, alimentach dla małżonka, zaś na zgodny wniosek stron o podziale mieszkania. Z żądaniem strony orzeczenia o winie bądź braku winy w rozkładzie pożycia małżeńskiego wiąże się także kwestia możliwości dochodzenia alimentów na współmałżonka. Kwestie te należą do skomplikowanych, a zasięgnięcie „porady w Internecie” może nie wyjaśnić wszystkich wątpliwości. Wskazana byłaby zatem konsultacja u profesjonalnego pełnomocnika celem uzyskania porady prawnej lub zlecenie mu sprawy w całości do poprowadzenia.

⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 października 1999 r., sygn. akt III CZ 115/99, OSNC 2004, nr 4, poz. 80.

Rola adwokata w sprawie o rozwód nie sprowadza się jedynie do sporządzania pism procesowych. Adwokat staje się przewodnikiem po procedurach sądowych, składa wnioski dowodowe w zastępstwie strony, a w sprawach o rozwód najczęściej łagodzi emocje, jakie pojawiają się na sali sądowej i umożliwia niekrępujące stron negocjacje w zakresie warunków rozwodu, opieki nad dzieckiem bądź alimentów. Przez „działanie przed sądem” należy rozumieć podejmowanie wszelkich czynności procesowych dopuszczalnych na danym etapie sprawy, zarówno na rozprawie, jak i poza rozprawą (np. sporządzanie pism procesowych). Działanie strony przez pełnomocnika nie wyklucza jednak podejmowania przez stronę osobiście czynności procesowych. Polski ustawodawca w art. 93 k.p.c. stanowi, że mocodawca stawający jednocześnie z pełnomocnikiem może niezwłocznie prostować lub odwoływać oświadczenia pełnomocnika. A zatem z przepisu tego wynika reguła, że pierwszeństwo ma zawsze osobista wola strony, czyli mocodawcy. W razie kolizji stanowisk procesowych strony i jej pełnomocnika, rozstrzygające jest stanowisko strony. W tym miejscu należałoby się odwołać do przepisów kodeksu cywilnego, w szczególności art. 95 k.c., według którego czynność prawna dokonana przez przedstawiciela w granicach umocowania pociąga za sobą skutki bezpośrednio dla reprezentowanego. Dlatego też przepis art. 93 k.p.c. należy traktować jako wyjątek od tej zasady. Uprawnienie do odwoływania oświadczeń pełnomocnika dotyczy zarówno oświadczeń prawnych, jak i faktycznych. Wyrażone w przepisie pojęcie „niezwłocznie” oznacza, że mocodawca (strona procesowa, uczestnik postępowania) stawający na rozprawie razem z pełnomocnikiem powinien zaraz na tej rozprawie odwołać lub sprostować oświadczenie swojego pełnomocnika. Nadto, oświadczenia pełnomocnika odwoływać może tylko ten mocodawca, który staje na rozprawie jednocześnie ze swoim pełnomocnikiem [Zieliński i Flaga-Gieruszyńska 2011, 188]. Odwoływalność czynności procesowych jest dopuszczalna pod dwoma warunkami, tj. postępowanie toczy się nadal w tej samej instancji oraz odwoływana czynność nie wywołała jeszcze skutków procesowych. Przykładowo, jeżeli pełnomocnik złożył określony wniosek dowodowy, to strona może ten wniosek cofnąć tak długo, dopóki dowód ten nie został jeszcze przez sąd przeprowadzony. Cofnięcie wniosku po przeprowadzeniu dowodu będzie bezskuteczne. W razie cofnięcia pozwu przez pełnomocnika strona (powód) może tę czynność odwołać tak długo, dopóki pozwany nie wyraził zgody na cofnięcie pozwu lub dopóki sąd nie umorzył postępowania w sprawie [Bodio 2012].

Ustawodawca w art. 91 k.p.c. określa zakres przedmiotowy umocowania pełnomocnika procesowego, jeżeli z samego pełnomocnictwa nie wynika co innego. Wspomniany artykuł w sposób wyczerpujący reguluje zakres umocowania pełnomocnika procesowego z mocy samego prawa. Pełnomocnictwo procesowe obejmuje z samego prawa umocowanie do wszystkich łączących się ze sprawą czynności procesowych, nie wyłączając powództwa wzajemnego, skargi o wznowienie postępowania i postępowania wywołanego ich wniesieniem, jako też wniesieniem interwencji głównej przeciwko mocodawcy; wszelkich czynności dotyczących zabezpieczenia i egzekucji; udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego adwokatowi lub radcy prawnemu; zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa, jeżeli czynności te nie zostały wyłączone w danym pełnomocnictwie; odbioru kosztów procesu od strony przeciwnej. Przepis ten odnosi się do pełnomocnictw procesowych ogólnych i szczególnych, z wyłączeniem pełnomocnictw do poszczególnych czynności procesowych, do których ma zastosowanie art. 92 k.p.c. Granice pełnomocnictwa procesowego można też zawęzić w stosunku do art. 91 k.p.c., w szczególności – w oparciu o pkt 4 tego przepisu – można wyłączyć prawo pełnomocnika do zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa. Dopuszczalne jest także ograniczenie czasowe obowiązywania pełnomocnictwa procesowego, np. do konkretnej daty, albo ograniczenie pełnomocnictwa tylko do występowania przed sądami jednej instancji. Nie jest natomiast dopuszczalne wyłączenie z zakresu pełnomocnictwa poszczególnych czynności procesowych, innych niż wymienione w pkt. 4. W przypadku pełnomocnictwa procesowego (a nie do poszczególnych czynności procesowych) nie jest dopuszczalne wyłączenie z pełnomocnictwa np. obowiązku pełnomocnika odbioru pism sądowych lub uiszczania opłat sądowych i przerzucenie tego obowiązku bezpośrednio na stronę¹⁰. Stosownie do stanowiska Sądu Najwyższego z dnia 4 maja 1966 r.¹¹ z art. 91 k.p.c. wynika również upoważnienie pełnomocnika procesowego do rozszerzenia powództwa, a także do przyjęcia tego oświadczenia w imieniu strony przeciwnej. Czynności procesowe objęte zakresem przedmiotowym pełnomocnictwa procesowego, dokonane przez pełnomocnika, wywołują bezpośredni skutek prawny w sferze prawnej mocodawcy bez względu na to, czy skutek ten jest korzystny dla mocodawcy.

¹⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 2006 r., sygn. akt V CZ 77/06, Biuletyn SN 2007, nr 12.

¹¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 maja 1966 r., II CR 103/66, OSNCP 1967, nr 2, poz. 25.

Nie ma również znaczenia, że pełnomocnik wykonał poszczególne czynności niezgodnie z wolą mocodawcy, chyba że mocodawca stawający jednocześnie z pełnomocnikiem niezwłocznie odwołał oświadczenie pełnomocnika. Skuteczne wobec mocodawcy są również wszelkie zaniechania pełnomocnika, tj. powstrzymanie się przez niego od dokonania czynności procesowej, jak również uchybienie zawitych terminów procesowych¹².

ZAKOŃCZENIE

Nie ma wątpliwości, że występuje zależność pomiędzy tym, co w danym porządku uznaje się za założenia aksjologiczne w stosunku do instytucji małżeństwa i powiązanych z tymi założeniami systemem wartości chronionych prawem, a istniejącymi rozwiązaniami prawnymi w zakresie prawa małżeńskiego, zarówno w jego wymiarze materialnym, jak i formalnym. Częścią analizowanych rozwiązań prawnych, zarówno w porządku kanonicznym, jak i świeckim, są przepisy dotyczące roli osób występujących w procesach małżeńskich w imieniu stron na mocy udzielonych im pełnomocnictw. Osoby te, uczestnicząc w wymienionych procesach, aby nie naruszać przepisów i ducha konkretnego systemu prawa, powinny nie tylko postępować zgodnie z obowiązującymi w danym czasie przepisami, ale także znać i rozumieć wspomniane założenia aksjologiczne, jakie w stosunku do małżeństwa istnieją w kanonicznym i świeckim prawie małżeńskim.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.
- Pontificium Consilium de Legum Textibus, Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii (25.01.2005), „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92.

¹² Pogląd taki Sąd Najwyższy przedstawił w postanowieniu z dnia 19 czerwca 1996 r., sygn. akt II KZ 22/96, OSP 1996.

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 2017 r., poz. 682.

Orzecznictwo

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 maja 1966 r., II CR 103/66, OSNCP 1967, nr 2, poz. 25.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 2006 r., sygn. akt V CZ 77/06, Biuletyn SN 2007, nr 12.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 1996 r., sygn. akt II KZ 22/96, OSP 1996.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 października 1999 r., sygn. akt III CZ 115/99, OSNC 2004, nr 4, poz. 80.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2000 r., sygn. akt V CKN 1364/00.

Literatura

Bodio, Joanna. 2012. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Warszawa: legalis.

Cioch, Henryk, Antoni Dębiński, i Jacek Chaciński, red. 2003. *Iustitia Civitatis Fundamentum. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wiesława Chrzanowskiego*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Cioch, Henryk. 2004. „Głos w dyskusji.” W *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego, Kazimierz Dolny, 14-16 stycznia 2003*, red. Artur Mezglewski, 294. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Dębiński, Antoni, i Elżbieta Szczot. 2000. *Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Dzięga, Andrzej. 1994. *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*. Warszawa: Oficyna Kalamus.

Góralski, Wojciech. 2003. „Miejsce prawa kanonicznego w kulturze prawnej Europy.” *Forum Iuridicum* 2:15-34.

Ignatowicz, Jerzy, i Mirosław Nazar. 2005. *Prawo rodzinne*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

Krawczyk, Andrzej. 1996. „Konkordat z 1993 r. a urzędy stanu cywilnego – nadzieje i obawy.” W *Małżeństwo w prawie świeckim i w prawie kanonicznym. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniach 12 i 13 maja 1994 roku w Katowicach*, red. Bronisław Czech, 233-47. Katowice: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości Ośrodek Terenowy przy Sądzie Wojewódzkim.

Majer, Piotr. 2007. „Uznawanie przez państwo wyroków sądów kościelnych w sprawach małżeńskich. Czy byłoby pożyteczne przyjęcie takiego systemu w Polsce?” W *Funkcje publiczne związków wyznaniowych. Materiały III Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 16-18 maja 2006)*, red. Artur Mezglewski, 414-31. Lublin: Wydawnictwo KUL.

- Mezglewski, Artur, red. 2007. *Funkcje publiczne związków wyznaniowych. Materiały III Ogólnopolskiego Symposium Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 16-18 maja 2006)*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Miziński, Artur. 2011. *Status prawny adwokata w Kościele łacińskim*. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”.
- Nazar, Mirosław. 1996. „Zawarcie małżeństwa według prawa polskiego z uwzględnieniem postanowień podpisanego 28 lipca 1993 r. Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską.” *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 3:447-509.
- Rozkrut, Tomasz. 2007. *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia.
- Sitek, Bronisław. 2002. *Trwałość i nierozzerwalność małżeństwa. Ze studiów nad małżeństwem w prawie rzymskim, kanonicznym Kościoła katolickiego i polskim prawie cywilnym*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Smoczyński, Tadeusz. 1999. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Sobański, Remigiusz. 1997. „Udział adwokata w procesie o nieważność małżeństwa.” *Ius Matrimoniale* 8:125-44.
- Stawniak, Henryk. 1990. „Prawo do obrony w procesie kanonicznym (refleksje na kanwie przemówienia Jana Pawła II do Roty Rzymskiej w dniu 26.01.1989 roku).” *Prawo Kanoniczne* 33, nr 1-2:141-52.
- Sztymmler, Ryszard. 2007a. „Adwokat w procesie o nieważność małżeństwa.” *W Proces małżeński w świetle Dignitas connubii – pierwsze doświadczenia. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11-12 czerwca 2007. III Ogólnopolskie Forum Sądowe*, red. Tomasz Rozkrut, 103-28. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Sztymmler, Ryszard. 2007b. „Proces sporny.” *W Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. T. V: Księga VII. Procesy*, red. Józef Krukowski, 123-324. Poznań: Pallottinum.
- Sztymmler, Ryszard, i Justyna Krzywkowska, red. 2011. *Współpraca sądów ze stronami procesowymi i adwokatami*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Zieliński, Andrzej, i Kinga Flaga-Gieruszyńska, red. 2011. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

Rola pełnomocnika w procesie unieważnienia małżeństwa w prawie polskim i w procesie stwierdzenia nieważności małżeństwa w prawie kanonicznym

Streszczenie

Istnieją dwa porządki prawne regulujące różnego rodzaju kwestie związane z małżeństwem: kościelny i świecki. Porządki te obejmują dwa różne aspekty tej samej instytucji małżeńskiej. Małżeństwo powstaje przez wyrażoną w odpowiedniej formie zgodę małżeńską. Po ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską istnieje możliwość jednoczesnego wyrażenia zgody na zawarcie małżeństwa zarówno na forum cywilnym, jak i kanonicznym. Odmienne sprawa wygląda w przypad-

ku, gdy wspomniane porządki prawne starają się sformalizować rozkład łączącego strony pożycia małżeńskiego w porządku prawa państwowego i wykazać nieważność małżeństwa w porządku kanonicznym. Należy odróżnić zatem proces kościelny dotyczący stwierdzenia nieważności małżeństwa od procesu rozwodowego, czy też o unieważnienie małżeństwa cywilnego. Częścią rozwiązań prawnych, zarówno w porządku kanonicznym, jak i świeckim, są przepisy dotyczące roli osób występujących w procesach małżeńskich w imieniu stron na mocy udzielonych im pełnomocnictw. Do istoty urzędu adwokata należy jego udział w procesie i świadczenie fachowej pomocy prawnej na rzecz strony, która go o taką pomoc poprosiła. Osoby te, aby nie naruszać przepisów i ducha konkretnego systemu prawa, powinny nie tylko postępować zgodnie z obowiązującymi przepisami, ale także znać i rozumieć wspomniane założenia aksjologiczne, jakie w stosunku do małżeństwa istnieją w kanonicznym i świeckim prawie małżeńskim.

Słowa kluczowe: pełnomocnik; adwokat; stwierdzenie nieważności małżeństwa; prawo kanoniczne; proces kościelny; polskie prawo cywilne

**The Role of the Attorney
in the Process of the Annulment of Marriage in Polish Law
and in the Process of Nullity of Marriage in Canon Law**

There are two legal systems governing various matters related to marital law: the Catholic Church system and the secular one. These regulations cover two different aspects of the institution of marriage. Both believe that marriage is formed by the consent expressed in an appropriate form. After the signing of the concordat between Poland and the Holy See there is a possibility to assent to the marriage simultaneously both at the civil and canonical level. The matter is different when these legal orders seek to formalise the breakdown of the marital relationship of the united parties in the order of state law and prove the nullity of marriage in the order of canonical law. One therefore must distinguish between the ecclesiastical process concerning the annulment of marriage from the divorce or the legal process of the annulment of civil marriage. As a part of the legal solution, both in canonical and secular orders, there are regulations concerning the role of those performing in the marriage annulment lawsuit on behalf of the party under a power of attorney granted to them. The substance of the lawyer service is to participate in the process and provide the professional legal assistance to the party that asked for such assistance. These individuals participating in those suits must not only act in accordance with applicable at the time legal rules, but also know and understand these mentioned above axiological assumptions which apply to the concepts of marriage according to the canonical and secular laws respectively so as not to violate the rules and spirit of a particular system of law.

Key words: attorney; counselor; declaration of nullity of marriage; canon law; ecclesiastical process; Polish civil law

Information about Author: KATARZYNA KOMONIEWSKA, J.C.L. – Ph.D. student, Department of Polish Law, Faculty of Canon Law at the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw; Dewajtis 5, 01-815 Warsaw, Poland; e-mail: katarzynakomoniewska@onet.eu